LIBRIS | We know books

NICCOLÒ

MACHIAVELLI

PRINCIPELE

Traducere din limba italiană și note
NINA FAÇON

LITERA
București

LIBRIS | We know books

Cuprins

PRINCIPELE 5

Note 115

LIBRIS | We know books

Il Principe
Niccolò Machiavelli

LITERA

Editura Litera
tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19
e-mail: contact@litera.ro
www.litera.ro

Principele
Niccolò Machiavelli

Copyright © 2022 Grup Media Litera
pentru ediția în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii
Corector: Ionel Palade
Copertă: Flori Zahiu-Popescu
Tehnoredactare și prepress: Bogdan Coscaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MACHIAVELLI, NICCOLÒ
Principele / Niccolò Machiavelli; trad. din lb. italiană și note de Nina Façon – București: Litera, 2022
ISBN 978-606-33-8335-3
I. Façon, Nina (trad.; note)
821.131
321.01
94

Niccolò Machiavelli către Lorenzo De' Medici Magnificul[1]

De cele mai multe ori, aceia care doresc să dobândească bunăvoința și favoarea unui principe obișnuiesc a i se înfățișa cu lucrurile care le sunt mai scumpe între toate câte le aparțin, sau care, după cum li se pare, îl desfată mai mult pe acesta. Iată de ce adesea vedem că li se aduc în dar principilor cai și arme, postavuri de mătase cu fire de aur, giuvaiere și alte asemenea podoabe demne de măreția lor. Dorind, așadar, să prezint și eu Măriei Voastre o mărturie oarecare a preasupusei mele plecăciuni[2], nu am aflat între toate câte sunt ale mele nimic care să-mi fie mai scump și pentru care să am mai multă prețuire, decât acea cunoaștere a faptelor săvârșite de oamenii mari[3], pe care am dobândit-o de-a lungul unei bogate experiențe a lucrurilor petrecute în vremurile noastre[4] și prin lectura neîntreruptă a celor din Antichitate[5]; și întrucât acestea toate le-am cumpănit și cercetat cu sârguință și îndelung, după care le-am strâns laolaltă într-o cărticică, pe aceasta o trimit acum Măriei Voastre.

Și cu toate că ea îmi pare nedemnă de a vă fi înfățișată, sunt totuși pe deplin încredințat că, în nobila Voastră bunătate, această operă vă va fi plăcută, considerând că nu v-aș putea dărui un lucru mai prețios decât acela de a vă face cu putință să înțelegeți, într-un timp foarte scurt, tot ceea ce eu n-am reușit să cunosc decât într-un lung șir de ani și cu multe osteneli și primejdii pe care le-am întâmpinat[6]. Opera aceasta, eu nu am înfrumusețat-o și nici nu am umplut-o cu fraze îndelung meșteșugite, cu vorbe umflate și mărețe sau cu alte găteli și ornamente care uimesc privirea și cu care mulți obișnuiesc să zugrăvească și să împodobească lucrurile pe care le spun; deoarece am voit ca ea sau să nu merite nici un fel de cinstire, sau să și-o dobândească numai prin noutatea conținutului și prin însemnătatea lucrurilor despre care vorbește.

LIBRIS We know books

De asemenea, nu aș voi să se judece drept prea mare încredere în sine faptul că un om de condiție joasă și umilă[7] îndrăznește să trateze despre guvernarea principilor și să dea reguli cu privire la aceasta; căci așa precum cei care desenează locuri din natură se așază jos în câmpie spre a putea privi cu atenție înfățișarea munților și a înălțimilor, iar pentru a cunoaște văile se urcă sus pe culmi, tot astfel, pentru a cunoaște bine firea popoarelor, trebuie să fii tu însuți principe, după cum pentru a o cunoaște pe aceea a principilor trebuie să fii om din popor.

Primiți, așadar, Măria Voastră, acest mic dar cu aceleași sentimente cu care eu vi-l trimit; căci, dacă îl veți citi și-l veți examina cu sârguință, veți afla în el o dorință a mea fierbinte, anume aceea ca Domnia Voastră să atingeți măreția pe care soarta și însușirile Voastre vi le făgăduiesc. Iar dacă Măria Voastră își va întoarce uneori privirile și le va coborî din vârful înălțimii sale spre aceste locuri joase, va afla cât de nedrept îndur o mare și neîncetată vitregie a sorții.

Capitolul I

De câte feluri sunt principatele și în ce mod se dobândesc

Toate statele, toate stăpânirile care au avut și au putere asupra oamenilor au fost și sunt fie republici, fie principate. Acestea din urmă sunt sau principate ereditare, anume acelea asupra cărora familia stăpânitorului lor domnește de multă vreme, sau principate noi. Iar cele noi sunt sau în întregime noi, cum a fost Milanul pentru Francesco Sforza[1], sau sunt teritorii adăugite la statul ereditar al principelui care le dobândește, cum este regatul Neapolului pentru regele Spaniei[2]. Pământurile astfel obținute sau sunt stăpânite de un principe, sau se guvernează în mod liber; și ele se cuceresc fie cu armele altora, fie cu cele proprii, fie mulțumită sorții norocoase, fie prin propriile tale însușiri[3].

LIBRIS | We know books

Capitolul II

Despre principatele ereditare

Voi lăsa deoparte expunerea privitoare la republici, deoarece am tratat în altă parte pe larg despre ele[1]. Mă voi referi numai la principate[2] și, așa cum împletești firele unei urzeli, voi dezvolta punctele arătate mai sus și voi arăta cum se pot guverna și păstra aceste principate.

Spun, deci, că în statele ereditare și care s-au obișnuit cu familia principelui lor, greutățile întâmpinate în păstrarea lor sunt cu mult mai mici decât în principatele noi, deoarece este de ajuns să nu te îndepărtezi de felul de guvernare al strămoșilor și să acționezi în același timp fără grabă și potrivit nevoilor care se ivesc; așadar, un principe de acest fel, adică ereditar, dacă este priceput, și numai atât, va putea să-și păstreze întotdeauna autoritatea, afară de cazul când s-ar ivi cineva neașteptat și deosebit de puternic care să i-o răpească; dar chiar dacă statul i-a fost luat, el îl va redobândi de îndată ce dușmanul va întâmpina o greutate cât de mică.

Noi avem în Italia, spre pildă, pe ducele de Ferrara care nu a rezistat la atacurile veneților în 1484 și nici la acelea ale papei Iuliu al II-lea în 1510[3], nu pentru că stăpânirea lui avea temelii foarte vechi[4], ci din alte cauze. Într-adevăr, un principe natural[5] are mai puține motive de a-i nemulțumi pe supușii săi și mai puțină nevoie de a o face, ceea ce înseamnă că el va trebui să fie iubit mai mult decât un principe nou; dacă nu are cine știe ce vicii neobișnuite pentru care să merite ca oamenii să-l urască, este sigur că, așa cum este și firesc, el se va bucura de dragostea

supușilor săi. Cu atât mai mult cu cât atunci când o domnie este veche și neîntreruptă, amintirea înnoirilor și a cauzelor care le-au produs se pierde, deoarece o schimbare este întotdeauna punctul de plecare al unei schimbări următoare, de care se leagă și pe care o susține.

LIBRIS | We know books

Capitolul III

Despre principatele mixte[1]

Greutățile se ivesc, așadar, numai în cazul unui principat nou. În primul rând, este posibil ca principatul să nu fie în întregime nou, ci să facă parte dintr-altul, alcătuind la un loc un stat care se poate numi oarecum mixt. În cazul acesta, instabilitatea lui va izvorî mai întâi dintr-o dificultate naturală care se constată la toate principatele noi, și anume că oamenii își schimbă bucuros stăpânirea în credința că vor avea alta mai bună, ceea ce îi face să ridice armele împotriva celui care domnește asupra lor; dar se înșală, pentru că experiența le arată apoi că starea lor a devenit de fapt mai rea[2]. Lucrul acesta depinde la rândul său de o altă cauză naturală și obișnuită, și anume că atunci când cineva devine principe nu se poate ca el să nu facă rău celor peste care începe să domnească, atât prin trupele înarmate pe care le folosește, cât și prin nenumăratele abuzuri și asupriri pe care le aduce cu sine orice cucerire, astfel încât vei avea împotriva ta pe toți aceia pe care i-ai lovit prin ocuparea principatului. În același timp, nu vei putea să păstrezi prietenia acelora care te-au ajutat să-l cucerești, întrucât nu poți să-i răsplătești în măsura în care au sperat, și nici nu poți folosi împotriva lor mijloace violente, deoarece le ești îndatorat; într-adevăr, oricât de puternic ar fi cineva prin forța armelor lui, pentru a ocupa o țară el are totuși întotdeauna nevoie de ajutorul locuitorilor ei[3]. Așa se explică de ce Ludovic al XII-lea, regele Franței[4], a ocupat foarte ușor Milanul și tot atât de ușor l-a pierdut; iar pentru a i-l lua înapoi, au fost de ajuns, prima oară, doar trupele lui Ludovic[5], deoarece locuitorii care îi deschiseseră porțile orașului, văzându-se înșelați în încrederea lor și în speranța de bine pe care

și-o făcuseră, nu puteau îndura supărările pricinuite de principele cel nou.

Este foarte adevărat că, atunci când cucerești pentru a doua oară o țară care s-a răsculat împotriva ta, este mai greu s-o pierzi, deoarece principele care a avut de înfruntat o răscoală va șovăi să-și asigure puterea pedepsind pe cei vinovați, descoperind pe cei suspecți și luând măsuri de întărire acolo unde este mai multă nevoie. Așadar, dacă prima oară a fost de ajuns ca un duce Ludovic să zăngănească puțin din arme la granițele Milanului, pentru ca Franța să-și piardă stăpânirea ei aici, a doua oară a trebuit ca ea să aibă împotrivă-i lumea întreagă[6], iar armatele ei să fie nimicite sau alungate din Italia; și lucrurile s-au întâmplat astfel din motivele arătate mai sus. Oricum, atât prima, cât și a doua oară, Franța a pierdut Milanul[7].

Am expus cauzele generale care duc la pierderea principatului în primul caz; ne rămâne să cercetăm acum cauzele care acționează în al doilea caz, și anume să vedem ce putea face un principe în această situație pentru a-și păstra cucerirea pe care Franța n-a știut s-o apere.

Spun, așadar, că statele care se cuceresc și care se anexează unui stat mai vechi decât cel cucerit fie că fac parte din același teritoriu și au aceeași limbă, fie că nu sunt astfel. Dacă ele sunt de primul fel, este foarte ușor să le ții în stăpânire, mai cu seamă dacă nu sunt obișnuite a trăi în libertate; iar pentru a domni asupra lor în deplină siguranță, este de ajuns să faci să se stingă neamul principelui care le stăpânea. În ce privește celelalte lucruri, este destul să păstrezi vechile condiții, iar moravurile să fie asemănătoare, pentru ca oamenii să trăiască în liniște, precum am văzut că au făcut Burgundia, Bretagne, Gasconia și Normandia, care de multă vreme s-au unit cu Franța[8]; și cu toate că există unele nepotriviri de limbă[9], totuși moravurile sunt aceleași și oamenii pot trăi ușor unii cu alții. Iar cel care cucerește teritorii de acest fel, dacă vrea să le păstreze în stăpânirea lui, trebuie să ia seama la două lucruri, și anume: în primul rând, ca neamul vechiului principe să se stingă,

LIBRIS We know books

și în al doilea rând, ca legile și dările să nu sufere schimbare, în așa fel încât teritoriile cele noi să ajungă a forma, în foarte scurt timp, un singur tot cu principatul cel vechi.

Greutățile se ivesc însă atunci când cucerești teritorii diferite prin limbă, obiceiuri și orânduire; în cazul acesta trebuie să ai norocul de partea ta și să fii foarte priceput pentru ca să poți păstra ceea ce ai cucerit, iar unul din mijloacele principale și eficace pentru aceasta ar fi ca cel care cucerește un teritoriu să se și ducă să locuiască acolo. În felul acesta, stăpânirea ar fi mai sigură și mai trainică; așa au făcut de fapt turcii în Grecia[10], căci, oricare ar fi fost metodele folosite de ei pentru a-și menține stăpânirea în acele locuri, nu le-ar fi fost totuși cu putință să păstreze Grecia dacă nu s-ar fi dus să se stabilească acolo. Într-adevăr, atunci când stai într-un anumit loc, știi când se ivesc dezordini și poți să intervii pe dată; dacă însă nu te găsești acolo, ajungi să afli despre ele de-abia când s-au întins atât de mult încât nu mai este nimic de făcut pentru a le stăvili. Afară de aceasta, pământul pe care l-ai cucerit nu va fi jefuit de slujbașii trimiși de tine; supușii sunt mulțumiți pentru că tribunalul căruia i se pot adresa este mai aproape de principe[11]; așa încât, dacă vor să se poarte bine, au încă un motiv de a-l iubi, iar dacă vor să se poarte altfel, au de ce să se teamă de el. Cei din afară care ar voi să atace statul vor șovăi mai mult înainte de a o face; astfel că, locuind acolo, principele își va pierde foarte greu stăpânirea.

Celălalt mijloc mai bun este de a întemeia colonii[12] în unul sau două locuri, care să fie un fel de centre de legătură ale acelor teritorii cu statul; într-adevăr, trebuie să folosești acest mijloc sau, dacă nu, să ții acolo o armată de cavalerie numeroasă, precum și pedestrași. Coloniile nu cer multă cheltuială; principele înființează colonii și le întreține acolo fără cheltuială sau cu una prea mică, și face rău prin aceasta numai acelora cărora le ia ogoarele și casele pentru a le da noilor locuitori, care sunt însă numai o foarte mică parte din noul stat; aceia cărora le-ai făcut rău nu vor fi niciodată primejdioși, deoarece sunt răzleți și săraci, iar toți ceilalți, întrucât

nu au avut nimic de suferit, pe de o parte, vor trebui să fie supuși și cuminți, iar pe de altă parte, vor trebui să se ferească de a nu greși, de teamă să nu li se întâmple și lor ceea ce s-a întâmplat celor care au fost jefuiți de bunuri. Concluzia mea este, așadar, că aceste colonii nu costă bani, că ele sunt credincioase statului și fac prea puțin rău cuiva; iar cei care au avut de suferit din pricina lor nu pot deveni primejdioși, deoarece sunt săraci și răzleți, după cum am mai spus. De unde urmează constatarea că pe oameni trebuie sau să-i iei cu binele, sau să-i distrugi cu totul[13], fiindcă ei se răzbună pentru un rău ușor care le-a fost pricinuit, în schimb nu se pot răzbuna pentru ceva grav; așa încât este necesar ca răul pe care i-l faci cuiva să fie de așa fel încât să nu ai a te teme de răzbunare[14]. Dacă însă, în loc de colonii, principele întreține acolo trupe militare, cheltuiala va fi cu mult mai mare, deoarece garnizoanele vor absorbi toate veniturile statului și astfel cucerirea se transformă într-o pierdere; de asemenea, acest mijloc este mult mai supărător, pentru că dăunează întregii țări prin care trebuie să transporți trupele și să le cantonezi mereu în altă parte; fiecare locuitor va suferi de pe urma acestor lucruri și fiecare va deveni un dușman al principelui, și asemenea dușmani pot să facă rău; deoarece, deși supuși, ei au rămas cu toții pe la casele lor. Așadar, din toate punctele de vedere, trupele de pază sunt pe atât de nefolositoare pe cât sunt de folositoare coloniile.

Acela care ocupă o provincie diferită de statul lui, în felul arătat mai sus, trebuie de asemenea să devină un conducător și un apărător al popoarelor vecine mai puțin puternice și trebuie să caute cu multă pricepere să micșoreze autoritatea celor mari din provincia cucerită și să ia seama ca nu cumva, prin cine știe ce împrejurare, să pătrundă aici vreun străin tot atât de puternic ca și el. Lucrul acesta va putea oricând să se întâmple prin acțiunea celor care sunt nemulțumiți, sau a celor care sunt fie ambițioși, fie fricoși; se știe doar că etolienii i-au adus pe romani în Grecia[15], și de altfel, pretutindeni unde aceștia au ocupat o provincie, ei au fost chemați de locuitori[16]. Se întâmplă întotdeauna la fel, și anume, de îndată

LIBRIS We know books

ce un străin puternic intră într-o provincie, toți cei care sunt aici mai puțin puternici i se alătură, împinși de invidia împotriva celui care a domnit asupra lor; astfel, nu-i este deloc greu unui principe să câștige de partea lui pe toți cei mai puțin puternici; într-adevăr, ei se vor uni repede și bucuroși vor forma un singur tot cu statul pe care el l-a cucerit aici. Va trebui doar să ia seama ca ei să nu devină prea puternici și să nu câștige prea multă autoritate; de altfel, este ușor pentru el, cu forțele de care dispune și cu ajutorul lor, să-i înjosească pe cei puternici pentru ca să rămână el singur stăpân peste întreaga provincie. Cel care nu va ști însă cum să procedeze în această chestiune va pierde repede ceea ce a cucerit, iar atâta timp cât va fi stăpân în acea provincie, va întâmpina nenumărate greutăți și supărări.

Romanii au ținut bine seama de aceste lucruri în provinciile pe care le-au cucerit[17]; ei au întemeiat acolo colonii, i-au amăgit cu vorba pe cei mai mici și nu le-au dat mai multă putere, i-au asuprit pe cei mari și nu au îngăduit ca vreun străin cu multă putere să câștige autoritate[18]. Îmi este suficient, în cazul acesta, exemplul Greciei. Romanii i-au amăgit pe ahei și pe etolieni; tot ei au micșorat puterea statului macedonean[19]; l-au alungat pe Antioh[20] și oricare au fost meritele aheilor sau ale etolienilor, nu le-a fost niciodată îngăduit să-și întindă stăpânirea; nici încercările lui Filip de a-și câștiga încrederea lor[21] nu i-au făcut vreodată pe aceștia să-i fie prieteni, fără ca în același timp ei să-l înjosească; nici puterea pe care o avea Antioh nu a putut să-i convingă de a-i îngădui acestuia să păstreze vreun teritoriu în acea provincie a Greciei. Romanii au procedat, în toate aceste cazuri, așa cum trebuia să procedeze orice principe înțelept. El nu trebuie să ia seama doar la dezordinile prezente, ci și la cele viitoare, și pe acestea să le preîntâmpine folosind întreaga lui pricepere, căci atunci când prevezi un lucru cu mult înainte, este ușor să intervii; dacă însă aștepți ca el să se apropie, leacul nu mai vine la timp, pentru că boala nu mai poate fi vindecată în acel moment.

Se întâmplă în cazul acesta ceea ce spun medicii despre febra hectică, și anume că la început ea este ușor de îngrijit și greu de recunoscut, dar odată cu trecerea timpului, dacă la început nu ai identificat-o și nici nu ai îngrijit-o, ea ajunge să fie ușor de diagnosticat și greu de vindecat. Se întâmplă același lucru și în treburile statului; dacă știi să prevezi din timp lucrurile, însușire care nu-i este dată decât omului înțelept, poți să înlături cu ușurință relele care se ivesc; dar dacă nu le-ai văzut dinainte, și în consecință le lași să se dezvolte până când oricine poate să le constate, este prea târziu ca să mai poți face ceva împotriva lor.

Iată de ce romanii, care au prevăzut întotdeauna de departe greutățile, au intervenit întotdeauna și nu le-au lăsat niciodată să se agraveze, chiar dacă pentru aceasta erau nevoiți să facă război. Deoarece știau că un război nu poate fi evitat, ci doar amânat în favoarea celuilalt, iată de ce au vrut să ducă război împotriva lui Filip și a lui Antioh, în Grecia, pentru a nu trebui să-l ducă în Italia; aceasta, cu toate că în acel moment puteau să evite și un război și celălalt, dar nu au vrut s-o facă. Nu le-a plăcut niciodată să asculte de sfatul pe care înțelepții din zilele noastre sunt oricând gata să ți-l dea, și anume că este bine să folosești avantajul timpului[22]; dimpotrivă, au preferat să folosească avantajul vitejiei și al înțelepciunii lor; căci timpul împinge înaintea lui orice lucru, și așa cum poate să aducă cu sine binele și după aceea răul, poate să aducă de asemenea răul și apoi binele.

Dar să revenim la Franța și să cercetăm dacă ea a făcut ceva din cele arătate mai sus; voi vorbi de Ludovic și nu de Carol[23], deoarece el fiind mai multă vreme stăpân în Italia, se poate observa mai bine felul în care a procedat; și veți vedea că Ludovic a făcut tocmai contrariul a ceea ce trebuie făcut pentru a păstra stăpânirea asupra unui teritoriu din afara statului peste care domnești.

Regele Ludovic a fost adus în Italia de ambiția venețienilor[24] care, prin această venire a lui, au vrut să cucerească o jumătate din Lombardia. Nu am de gând să dezaprob această hotărâre a regelui, căci voind să facă primul pas pentru a pune piciorul în Italia, și